Олексюк О.Є., МДПІ

Критерії оцінки ефективності процесу активізації пізнавальної діяльності студентів

Для оновлення нашої держави, її становлення необхідна високорозвинута творча особистість, здатна нестандартно, оригінальне вирішувати завдання, обумовлені як специфікою професії, так і життям.

Одним із головних напрямків, який веде до формування у студентів необхідних вмінь, є активізація їх пізнавальної діяльності, що буде сприяти розвитку у студентів важливих особистісних якостей, які стануть основою у професійному становленні і особистості в цілому.

Для визначення ефективності процесу активізації пізнавальної діяльності студентів необхідно мати комплекс критеріїв, який повинен грунтуватися на узагальненні науково-методичної літератури, аналізу досвіду інших викладачів та результатів експериментальної роботи.

Існують різні підходи до створення комплексу критеріїв навчальної та

Таблиця 1.

Критерії	Показники
$К_1$ – націленість на пізнавальну діяльність	$а_1$ – направлене самоосвітнє читання $в_1$ – систематичність у пізнавальній діяльності
$К_2$ – активність у пізнавальній діяльності	$а_2$ – пізнавальна ініціативність $в_2$ – організованість $с_2$ – розвиток сили волі, наполегливість
$К_3$ – професійна відповідальність	$а_3$ – зміна мотиваційної сфери $в_3$ – усталеність навчання з усіх дисциплін $с_3$ – спрямованість на самовдосконалення
$К_4$ – професійно-педагогічна творчість	$а_4$ – творча уява та мислення $в_4$ – творче застосування педагогічного досвіду

пізнавальної діяльності. Один із таких підходів пов'язаний з оцінюванням знань, вмінь та навичок студентів, другий – визначає зміни у мотиваційній, змістовно-операційній і емоційно-вольовій сферах.

Авторами комплексу критеріїв для визначення «пізнавальної потреби як найважливішої умови розвитку пізнавальної активності» є В.М.Антипова, Г.А.Бокарева, В.С.Іллін. Подамо ці критерії: зацікавленість вивченням нового матеріалу; заняття з предмету у вільний час; негативна реакція на перерву у пізнавальній діяльності; прагнення виконувати завдання необов'язкового характеру та різного за рівнем; звертання до вчителя з питаннями, що виходять за межі програми; активність при вирішенні навчальних проблем; якість знань. У навчальному посібнику «Пізнавальна активність школярів» В.І.Лозова [с. 35-36] визначає «види та критерії активності у залежності від вольових зусиль особистості»: потенційна активність; реалізована активність, в залежності від характеру діяльності: виконавська, реконструктивна, творча, яка може мати як ситуативний характер, так і виступати як інтегральна якість особи.

Розглядаючи критерії, пов'язані з проблемою активізації пізнавальної діяльності, звернемося до Р.А.Нізамова, який пропонує оцінити ефективність цієї роботи за часом, який пішов на вивчення та засвоєння матеріалу; якістю засвоєння знань; збереженням знань у пам'яті; формуванням здібностей у тих, що навчаються; озброєнням методами пошуку знань.

Претендує на увагу і подана у методичних рекомендаціях Інституту системних досліджень освіти Міністерства освіти України «Самостійна пізнавальна діяльність студентів» [с. 37] схема критеріїв ефективності самостійної пізнавальної діяльності студентів: а) володіння раціональними прийомами розумової діяльності; б) уміння співвіднести загальнотеоретичні положення з реальними подіями, явищами, процесами; в) поступова зміна мотивів пізнавальної діяльності; г) здатність виділити навчальну проблему, розібратися в ній; д) уміння знаходити засоби розв'язання навчальних проблем.

Перш ніж скласти комплекс критеріїв для перевірки ефективності активізації пізнавальної діяльності необхідно визначити вимоги до цих критеріїв. Аналізуючи деякі наукові праці можна зробити висновок, що критерії повинні: бути адекватними тому явищу, вимірювачем якого вони є. Тобто в них повинні чітко відображатися природа вимірюваного явища і динаміка змін, виражених критеріями якостей; узгоджуватися із загальними

критеріями ефективності навчального процесу; виражатися «однозначно числом».

Таким чином, комплекс критеріїв може мати вигляд (табл. 1).

Запропоновані критерії оцінки ефективності процесу активізації пізнавальної діяльності студентів взаємопов'язані між собою, прояв кожного критерію обумовлений наявністю іншого. Спочатку йде просто націленість на пізнавальну діяльність, послідуючий критерій відображає якісне ставлення до цієї діяльності, далі йде ставлення до опанування професією, а завершує комплекс – ставлення і до професії і до формування життя взагалі.

Перший критерій – $К_1$ – «націленість на пізнавальну діяльність». У ході активізації пізнавальної діяльності потрібно вивести студента на шлях постійного, стабільного пізнання нового. Такий студент буде негативно реагувати на перерву у пізнавальній діяльності, після виконання завдання почне шукати нове. Пізнавальна діяльність для нього стане життєвою необхідністю.

А показник $а_1$, характеризує цей критерій як «направлене самоосвітнє читання». Важливо постійно обновлювати інформацію з питань, пов'язаних з майбутньою професією. Одним із джерел такої інформації є спеціальні журнали та книги. Зростання кількості інформаційних джерел, з якими ознайомився студент, є прямим доказом появи націленості студента на пізнавальну діяльність.

Цей же показник, як доказ взаємозв'язку критеріїв, може бути показником і двох інших критеріїв. Так, направлене самоосвітнє читання відображає активність студента у його пізнавальній діяльності. А зміна мотиву звертання до журналу або книги з мотиву «читаю, бо задав викладач», на мотив «вважаю, що так я краще оволодію професією вчителя» показує наявність почуття професійної відповідальності.

На націленість на пізнавальну діяльність студент може вийти систематично займаючись пізнавальною діяльністю, день у день працюючи над вирішенням поставлених пізнавальних завдань. Систематичне звертання до інформаційних джерел може викликати позитивні зміни у особистості студента. Систематичне придбання нових знань, нової інформації підведе студента до формування нових вмінь і навичок, до появи своїх самостійних поглядів, надасть можливість розширити зміст знань і скоріше приведе до професійного становлення. Отже, другим показником $в_1$ критерію $К_1$ може виступати «систематичність у пізнавальній діяльності».

«Направлене самоосвітнє читання» як показник «націленості на пізнавальну діяльність» на початку проводиться під керівництвом викладача. По мірі зацікавленості роботою, під впливом інших критеріїв та показників у студента зростає потреба у подальшій пізнавальній діяльності. Студент вже не очікує вказівок з боку викладача, а самостійно продовжує пізнавальну діяльність, чи починає нову, самостійно встановлюючи для себе мету завдання у пізнавальній діяльності. Тому третім показником c_1 критерію $К_1$ визначаємо «самостійність».

Другим критерієм $К_2$ активізації пізнавальної діяльності студентів виділимо «активність у пізнавальній діяльності». Активний студент не буде пасивно спостерігати за ходом пізнавальної діяльності інших студентів. Він обов'язково підключиться до роботи, запропонує себе до участі у дослідженні. Такий студент сам проявить ініціативу до пізнавальної діяльності, бо має бажання виконувати нові завдання за власним потягом до пізнавальної діяльності. Це дає змогу вказувати на «пізнавальну ініціативність» як на показник $а_2$.

Є люди, які ініціативно беруться за різні види пізнавальної діяльності, починають зразу ж робити декілька справ. А от завершити їх не можуть, не встигають вчасно, бо не вміють так організувати себе, щоб без напруги, послідовно, вчасно все встигати. Не вміють «систематично» (показник $в_1$) спланувати для себе перспективні дії на день, тиждень, місяць, рік. Студент має бути організованою людиною, щоб його активність у пізнавальній діяльності не була даремною. Тому другим показником $в_2$ критерію, який розглядається виступає «організованість».

Допомогти ж студентові розвивати у себе організованність і активність як риси особистості може його сила волі. Активність індивіда, яка закладена у кожному з нас, має різні ступені реалізації і рівні. Самому студентові необхідно прикласти багато зусиль, щоб активність від відсутності, мінімального прояву перейшла до максимальної наявності, від репродуктивної до продуктивної, творчої. І без задіяння волі зробити це неможливо. Отже, третім параметром c_2 будемо розглядати «розвиток сили волі, наполегливість».

У ході активізації пізнавальної діяльності студент, знайомлячись із науковою, психолого-педагогічною, методичною літературою, розширює своє уявлення про професію педагога. Тим самим він розуміє важливість і ту відповідальність, яку приймає на себе, беручись навчати, виховувати, розвивати особистість учня – майбутнього будівника країни. Ще

А.С.Макаренко вважав відповідальність головним стимулом і джерелом ініціативи. Відповідальність виступає не тільки як моральна категорія, а й як категорія соціально-психологічна, що визначає внутрішній стан людини, рівень її свідомості. Професійна відповідальність педагога передбачає наявність у особистості вчителя таких якостей, як висока виконавча дисципліна, яка не гальмує ініціативу і творчість, а тільки застерігає від вибору невірних варіантів вирішення питань, та готовність відповідати за свою роботу у колективі, суспільстві. Отже, критерій $К_3$ визначається як «професійна відповідальність».

Розуміння студентами важливості цього критерію відбувається не одразу. Зростання професійної відповідальності прямо пропорційно активності студента у пізнавальній діяльності. Але, якщо спочатку студент мотивує свою пізнавальну діяльність як уникнення неприємностей, престижність, то зараз виступають наперед соціальні мотиви, зацікавленість змістом завдання, професійне самовдосконалення. В цілому зміна мотиваційної сфери студента у навчально-пізнавальній діяльності, у процесі самовдосконалення є доказом росту професійної відповідальності студента. Тому параметром $а_3$ критерію $К_3$ будемо вважати «зміну мотиваційної сфери». Зростання у студента відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності викликає відповідальне ставлення і до навчально-виховного процесу, стає причиною посиленого якісного навчання з різних дисциплін, бо студент розуміє важливість надбаних знань, умінь, навичок для покращання стану своєї майбутньої професійної діяльності.

Виходячи з цього, до критерію $К_3$ «професійна відповідальність» оберемо другим показником $в_3$ «усталеність навчання з усіх дисциплін».

Третій параметр $с_3$ цього критерію «спрямованість на самовдосконалення» має не менше значення для формування почуття професійної відповідальності, ніж попередні два параметри. Студент на заняттях з дисциплін психолого-педагогічного циклу пізнає себе як особистість. І співставляючи це «Я» із уявним ідеалом, бачить свої недоліки, які треба усунути ще за період навчання у педагогічному інституті. Студент бачить, над чим йому треба працювати, щоб стати більш наближеним до ідеального вчителя, щоб швидше пройти у професійній діяльності процес адаптації і скоріше стати вчителем-майстром.

Уся низка розглянутих критеріїв послідовно підводить нас до критерію $К_4$ – «професійно-педагогічна творчість», високий рівень якого є найкращою

оцінкою ефективності проведеної роботи. Цей критерій складається з показників: $а_4$ – «творча уява та мислення»; $в_4$ – «творче застосування педагогічного досвіду»; $с_4$ – «творчий стиль життя».

Формування професійно-педагогічної творчості студента є одним із головних завдань вищої школи. А викладач повинен підготувати майбутнього спеціаліста до творчої діяльності у різних сферах. У майбутнього вчителя повинні бути сформовані вміння і навички творчого мислення, творчої уяви, творчого підходу до розв'язання як професійних, так і життєвих проблем. Тому показником $а_4$ і виступає «творча уява та мислення».

Чому обрали показником $в_4$ «творче застосування педагогічного досвіду» власного та інших вчителів? Бо він показує рівень професійних вмінь, вмінь творчо мислити, глобально бачити проблему, обгрунтовано підійти до аналізу педагогічної діяльності і знайти можливість перетворити цей досвід стосовно своєї особистості.

Навчальний процес, процес пізнавальної діяльності необхідно будувати таким чином, щоб студент зміг творчо застосувати свої знання та вміння, мав можливість подальшого розвитку творчості. Перед викладачем педагогічного закладу освіти постає завдання: допомогти студентам піднятися до вищого та найвищого рівня творчості. І творчості не тільки в професійній сфері, а й у побудові стилю власного життя.

Це завдання умовно поділяться на два етапи: «завдання мікро» і «завдання макро». «Завдання мікро» – вивести майбутнього спеціаліста на найвищий рівень творчості у сфері професійної діяльності. «Завдання макро» – спрямувати студента на формування творчого стилю життя, який або доповнював би інші стилі життя (продуктивний, удосконалюючий), або став би умовою для конструктивних перетворень у житті. Тому третім показником $с_4$ є «творчий стиль життя».

Формування творчого стилю потребує від кожного студента зусиль, спрямованих на перетворення свого життя на своєрідний мистецький витвір, згідно індивідуального особистого «Я». Елементом цього перетворення є «спрямованість на самовдосконалення» (показник $с_3$).

Комплекс критеріїв оцінювання ефективності процесу активізації пізнавальної діяльності студентів може змінюватися, доповнюватися залежно від рівня накопичених теоретичних знань та мети, яку ставить експериментатор-дослідник, а також від умов самої експериментальної роботи.